

Сингаївська І.В.

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Аналіз рольових статусів викладача вищого навчального закладу

Висвітлено необхідність поєднання у професійній діяльності викладача навчально-педагогічної, наукової та організаційної роботи. Проаналізовано рольові статуси викладача вищого навчального закладу.

Зазвичай професійну діяльність викладача вищого навчального закладу називають науково-педагогічною, вказуючи на основне змістове навантаження (водночас викладач може бути адміністратором, менеджером, громадським діячем та ін.). Власне поєднання наукової та педагогічної діяльності є засадничим, а всі інші види діяльності є свідченням додаткових, зокрема організаційних чи комунікаційних здібностей викладача. Загалом професія викладача характеризується багатозначністю та різноспрямованістю, що і викликає певні дослідницькі дискусії.

Для дослідження психологічних особливостей узгодження особистісних та суспільних вимог до професійної успішності викладача важливого значення набувають поняття «статус» і «роль». Вони є віддзеркаленням суспільної та особистісної сутності викладача. Статус відображає суспільну значущість викладацької діяльності та ставлення з боку суспільства (професійної спільноти, організації, колег та ін.) до окремого викладача – визнання чи невизнання, повага чи неповага, симпатія чи антипатія тощо. Конкретизацією соціального статусу є професійний статус, що зумовлює спосіб життя, спілкування, світобачення. Зрештою, статус – це соціальна позиція, згідно з якою формуються певні соціально-психологічні ролі, тобто моделі поведінки, які наповнюють статус особистісним змістом.

Складність науково-педагогічної діяльності полягає в тому, що її основний учасник – викладач – є одночасно і статусом, і роллю. Викладачу доводиться виконувати чимало ролей, що іноді не узгоджуються між собою і спричиняють виникнення рольових конфліктів. Так, зіткнувшись з проблемою поєднання навчально-педагогічної, наукової та організаційної діяльності, викладач змушений вибирати, яка роль йому найбільше пасує. Втім його статус (як сукупність суспільних вимог) передбачає якісне виконання всіх видів робіт для отримання суспільного визнання та особистісного самоствердження.

На думку М. Плуґіної, проблему рольових конфліктів можна вирішити шляхом ідентифікації своєї особистості з сукупністю статусів і ролей, характерних для професії викладача, а отже, задовольнити соціальні очікування [1, с. 40]. Втім, це лише часткове вирішення проблеми, оскільки вирішення міжрольового конфлікту (наприклад, досягнувши якісного рівня і педагогічної, і наукової діяльності) ще не означає вирішення внутрішньорольового конфлікту. Тобто задоволення соціальних очікувань не тотожне задоволенню очікувань особистісних.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що в сучасних умовах суттєво змінюється змістове наповнення певних рольових функцій викладача. Традиційна роль передавання знань поступово перетворюється на формування компетенцій. Це передбачає засвоєння знань студентом та вироблення у нього здатності компетентно використовувати отримані знання у своїй професійній діяльності. Щоб успішно застосовувати компетентнісний підхід у своїй діяльності, викладач повинен постійно вдосконалюватися як методист, дидакт, педагогічний технолог та ін. Він має бути психологічно налаштований на зміни у своїй рольовій компетентності, бути гнучким і багатофункціональним. Сучасні психологічні дослідження професійної діяльності викладача [2; 3; 4] виділяють такі його рольові статуси:

- тьютор – особа, яка здійснює науково-педагогічний супровід, допомагає розвивати пізнавальні здібності тощо;
- консультант – сприяє у вирішенні проблем, що виникають в освітньому середовищі;
- модератор – спрямовує процес навчання в потрібне для студента русло, допомагає виявити його потенційні можливості;
- фасилітатор – сприяє розвитку особистості студента;
- ментор – виконує роль наставника, допомагає подолати розрив між теорією і практикою;
- тренер – забезпечує діяльність згідно з освітніми вимогами, контролює отримані результати;
- мотиватор – головним чином спрямовує діяльність студента на досягнення успіху.

Роль новатора – невід’ємна складова професійної успішності. Якісне виконання цієї ролі потребує від викладача чималих психологічних зусиль, подолання певних страхів та тривожних станів (бути незрозумілим серед колег, брати на себе відповідальність, йти наперекір авторитетам, звільнитися від «кайданів попереднього досвіду» тощо). Крім того, новаторська роль не завжди заохочується суспільством через тривалість стереотипів суспільної психології. Небезпека загострення внутрішньо-рольового конфлікту може спровокувати професійне вигорання, виснаження емоційно-енергетичних, інтелектуальних та вольових ресурсів викладача.

Викладач «приречений» вживатися одночасно в кілька соціальних ролей, що передбачає не лише певний набір функцій, а й конкретні моделі рольової поведінки. Соціальні ролі пов’язані з так званими «соціальними сценаріями», в яких певною мірою запрограмована професійна діяльність особистості та які реалізуються згідно з соціальними очікуваннями і вимогами. Зрештою рольова поведінка є своєрідним «пунктом узгодження» суспільних і особистісних вимог у вимірі досягнень і результатів професійної діяльності, а також соціально-психологічного статусу професійно успішного викладача.

Поєднання статусу і ролі в особистості викладача свідчить про рівень його включення в соціальне середовище, структуру соціальних взаємодій, прийняття системи соціальних норм. Як підкреслює Л. Орбан-Лембрик, в одному випадку статусно-рольові характеристики є інструментом пристосування до соціуму, елементом входження в нього, в іншому – засобом самоутвердження особистості, розкриття її комунікативного, професійного, творчого потенціалу. У цьому контексті важливе співвідношення особистісних властивостей не лише між собою, а й з ієрархією соціальних ситуацій, в яких діє індивід [5].

Невміння поєднати статус і роль в одну систему поведінки спричиняє статусно-рольове напруження, пов’язане з недостатнім розумінням взятих на себе ролей, слабкою підготовкою до їх виконання і, як наслідок, з низьким професійним рівнем. Для позначення стану статусно-рольової рівноваги використовують поняття статусно-рольового балансу. Досягнення такого балансу є важливою умовою розвитку професійної успішності викладача. З метою виконання цієї умови викладач вибудовує схему своїх взаємодій (статусно-рольових сценаріїв) у процесі професійної діяльності. Так викладач виявляє певну міру рольової ідентифікації, рольової пластичності, професіоналізму, розкриває особливості свого комунікативного стилю тощо.

Список використаних джерел:

1. Плугина М. Формирование имиджа – условие повышения профессионализма личности и деятельности преподавателя высшей школы / М. Плугина, Л. Донская, С. Знаменская // Акмеология. – 2014. – № 3. – С. 38–45.
2. Ковалева Т. М. Профессия «тьютор» / Ковалева Т. М., Кобыща Е. И., Попова (Смолик) С. Ю., Теров А. А., Чередилина М. Ю. – М. – Тверь: «СФК-офис», 2012. – 246 с.
3. Иванова О. А., Доронина Н. А. Организация социально-педагогического взаимодействия в современном социуме: учебно-методическое пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. З. И. Колычевой. – Тобольск: ТГСПА им. Д. И. Менделеева, 2012. – 204 с.
4. Мартынова А. В. Фасилитация как технология организационного развития и изменений / А. В. Мартынова // Организационная психология. – 2011. – Т. 1. – № 2. – С. 53–91.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 446 с.